

CONSIDERAȚII GENERALE ASUPRA AȘEZĂRILOR CU CARACTER URBAN DE LA DUNĂREA DE JOS (sec. X—XI)

Petre DIACONU

Încă din vremea stăpînirii romane tîrzii în Dobrogea — pe atunci Scythia Minor — așezările de caracter urban erau mai numeroase decît în alte provincii de la Dunărea de Jos. Izvoarele literare și descoperirile arheologice sînt cît se poate de elocvente în această privință.

În atari condiții nu-i de mirare că numai dintr-un singur loc — și anume de la Pîrjoala (azi Izvoarele), localitate aflată pe malul drept al Istrului la cca. 20 km în aval de Durostorum — s-au găsit 5000, repetăm, cinci mii de monede, datînd cu deosebire din cel de-al cincilea veac al erei noastre¹. Și tot acolo adică la Pîrjoala — unde se află ruinele cetății Sucidava (a nu se confunda cu Sucidava din Oltenia) — s-au descoperit pînă acum aproximativ 150 de „plumburi comerciale”². Plumburile erau folosite la sigilarea sacilor cu marfă sosită din diferite părți ale Imperiului Roman de răsărit. În unele cazuri, pe fața plană a plumburilor se păstrează numele orașelor din care veneau baloturile de marfă; de pildă, Laodiceea, Ephes, Smyrna, Ypaipa etc.³. Desigur ajungînd la Pîrjoala — unde se găsea o stație vamală — sigiliile erau rupte iar sacii desfăcuți. Mărfurile, odată verificate, luau drumul ținuturilor de la nord de bătrînul fluviu⁴.

La Păcuiul lui Soare s-au descoperit doi denerali de sticlă, adică două ponduri pentru verificat greutatea monedelor de aur bizantine timpurii⁵.

Unul din ponduri are marcat pe el cifra 23. Desigur piesa în cauză se folosea la verificarea *solidi*-lor de aur în greutate de 23 silicve (carate). În trecut vom aminti că două asemenea monede au fost găsite într-o locuință din sec. VII e.n. de la Udești (Moldova)⁶. Am adus în discuție existența celor doi denerali de sticlă de la Păcuiul lui Soare, pentru a sublinia odată în plus relațiile de schimb de mărfuri între sudul și nordul Dunării în epoca de sfîrșit a antichității clasice și de început a celei feudale.

Evident, elementele prezentate aici nu sînt în măsură să definească prin ele însele caracterul urban al unora dintre așezările dobrogene în epoca primară a orînduirii feudale, dar acestea ne îndrituiesc să întrezărim începuturile unei vieți orășenești care se vor manifesta din plin în veacurile următoare.

Oricum ar fi, în secolul al VI-lea multe dintre așezările dobrogene purtau atributele unor orașe. Așa se și explică, de altminteri, existența în Scythia Minor — de la începutul secolului al VI-lea — a nu mai puțin de 15 episcopate⁷. Este de prisos să adăugăm că localitățile în care rezidau conducătorii eparhiilor — și aici avem în vedere cetăți ca Tomis, Tropaeum, Noviodunum, Aegisus, Callatis, Constantia etc., erau orașe în adevăratul înțeles al cuvîntului.

Firește, în veacurile imediat următoare, în epoca de ruralizare a vechii social-economice care cuprinsese toată Europa, multe dintre orașele dobrogene și-au încetat existența. Altele au devenit sate. Și, totuși, câteva dintre ele cum a fost Durostorum-Silistra din zilele noastre — și-au păstrat fără întrerupere caracterul de așezare urbană.

Începînd cu a doua jumătate a secolului al X-lea viața orășenească la Dunărea de Jos se reînfrîpă într-atît încît Sviatoslav, în celebra scrisoare către mama sa Olga — scrisoarea datînd de pe la 969 — vorbea de existența a 80 de orașe⁸.

Desigur, cifra este exagerată, dar existența unui număr mare de orașe în Dobrogea acelor vremuri este un fapt pe deplin dovedit de izvoarele literare și confirmat de cercetările arheologice.

Investigațiile întreprinse de colegii bulgari la Silistra și de cercetătorii români la Păcuiul lui Soare, Capidava, Dinogetia-Garvăn, Noviodunum-Isaccea și în alte câteva locuri de pe malul drept al Istrului, ne determină să susținem că în veacurile X—XI toate aceste localități erau așezări urbane în adevăratul înțeles al cuvîntului. Caracterul lor orășenesc a căpătat un contur și mai precis odată cu reinstaurarea administrației bizantine în regiunea Dunării de Jos, pe la 971 — atunci cînd drujnele kieviano-varege au fost înfrînte de trupele constantinopolitane la Durostorum, adică la Drlstra (Silistra).

Care sînt dovezile literare ale existenței la Dunărea de Jos a acestor orașe?

Skylitzes, cronicar bizantin care a trăit pe la sfîrșitul sec. XI — începutul sec. XII, referindu-se la evenimentele consumate în Dobrogea deceniilor IV—VII ale secolului al XI-lea, denumiște regiunea respectivă „a orașelor și cetăților de la Dunăre”. Mai mult, însuși guvernatorul provinciei se intitula *arhonte al orașelor și cetăților de la Dunăre*. Dealtfel, se cunoștea și numele unor arhoni. Îi avem în vedere pe Katakalon Kekaumenos⁹, Mihail fiul lui Anastasie¹⁰ și Nicephor Botanietes¹¹.

O dovadă pentru numărul neobișnuit de mare al orașelor din Dobrogea bizantină o găsim în relatarea aceluiași Skylitzes — privitoare la năvălirea pecenegilor în 1036¹². În primăvara aceluiași an pecenegii au traversat de trei ori Dunărea, devastînd tot ceea ce au întîlnit în cale. Cu acest prilej au luat prizonieri și cinci strategii (adică 5 generali) al căror nume a fost consemnat de cronică¹³. Firește, în cazul de față nu-l vorba de strategii-comandanți de regiune, ci strategii — comandanți de orașe și încă de orașe însemnate.

Iată, așa dar, cum putem afla, pe o cale indirectă, că în Dobrogea secolului al XI-lea au existat și orașe mai mari.

Cu siguranță că printre aceste orașe se vor fi numărat și așezările de la Păcuiul lui Soare (identificată de noi cu falmoasa Vicina)¹⁴, Axlopolis-Cernavoda¹⁵, Capidava, Dinogetia-Garvăn, Noviodunum Isaccea ș.a.

În fapt, cum se prezentau orașele dobrogene din sec. X—XI (Fără excepție, ele erau înconjurate de ziduri puternice de piatră. Evident, de cele mai multe ori, zidurile orașelor dobrogene din sec. X—XI nu sînt altceva decît zidurile vechilor cetăți, bineînțeles, refăcute spre sfîrșitul secolului X. În două-trei cazuri, la Păcuiul lui Soare¹⁶ și Nufăru¹⁷, de pildă, bizantinii au construit ziduri noi, ridicîndu-le din temelie. În Incinta fortificațiilor se găseau locuințele — unele de tip bordel, altele ridicate la suprafața solului¹⁸.

O mare parte a locuitorilor acestor așezări urbane se ocupau cu meșteșugurile. Olăritul este documentat la Păcuiul lui Soare, la Capidava și Dinogetia-Garvăn. Fierăritul și orfevrăria, prelucrarea osului, a pietrei, a lemnului sînt și ele prezente în așezările urbane din orașele de pe malul drept al Istrului.

O ocupație, bine definită prin cercetările arheologice, este aceea a pescuitului. În mai toate obiectivele arheologice pe de linia Dunării s-au găsit zeci și sute de cîrlige de fier, de toate mărimile, greutăți de piatră sau cărămidă pentru plasa de pescuit, iar la Dinogetia-Garvăn chiar o bucată dintr-un năvod¹⁹ carbonizat în timpul unui incendiu care a mistuit cea mai mare parte a așezării.

La Păcuiul lui Soare²⁰ și Capidava²¹ s-au descoperit câte o Iglîță de os, folosite la împletirea unor astfel de plase. Mulțimea pieselor de pescuit se află într-un raport direct proporțional cu mulțimea și mărimea peștilor vînați. Nu de puțin ori somnii prinși aveau o greutate în jur de 350—400 de kilograme. Unii dintre morunii vînați erau încă și mai mari.

Din scurta prezentare a meșteșugurilor și îndeletnicirilor, făcută imediat mai înainte, n-am vrea să se înțeleagă cum că numai acestea ar putea, prin ele însele, să definească tipul sau mai bine zis caracterul urban al cutării sau cutării centru arheologic. Atributul cel mai de seamă al unui oraș îl constituie schimbul de mărfuri. Or, din acest punct de vedere așezările arheologice de pe malul drept al Dunării ocupă un loc aparte.

La Dinogetia și Păcuiul lui Soare s-au găsit obiecte de uz comun sau podoabe venind din cele mai îndepărtate colțuri ale Europei. Alături de sticlăria bizantină produsă în atelierele pontice sau egeene apar fusulele de platră roșie de Ovruci. Împreună cu piesele de harnașament, tipice răsăritului Europei și Asiei Centrale, se găsesc mărgelile ieșite din atelierele nordice.

Într-un cuvînt, așezările dobrogene sînt, în veacurile X—XI e.n., un fel de „placă turnantă” pentru multe din produsele vremii provenind din cele mai diferite și depărtate centre europene²². O intensă viață comercială presupune și o largă circulație monetară. Desigur, aici nu ne referim la monedele de aur de la Dinogetia-Garvăn și nici la cele de argint de la Dervent și Dinogetia-Garvăn, ci la monedele de bronz.

Acestea sînt într-un număr extrem de mare. La Dinogetia-Garvăn s-au găsit pînă-n prezent vreo 1100 de monede de bronz, din sec. X—XI, iar la Păcuiul lui Soare peste 1500 de monede.

O atare circulație monetară nu se poate explica altfel decît admitînd că așezările din Dobrogea acelor vremuri au fost orașe cu o deosebită importanță comercială.

Orașele dobrogene din veacurile X—XI se caracterizează prin următoarele trăsături:

1. Toate sînt situate pe Dunăre. Nici unul dintre ele nu se află pe țărmul mării, ceea ce înseamnă că Pontul încă nu redevenise un „bazin” al comerțului internațional.

2. Toate orașele sînt înclinate cu ziduri de apărare. Cu alte vorbe, orașele dobrogene din veacurile X—XI au avut și o funcție militară. Poate de aceea unele dintre ele erau conduse și în timp de pace de strategii.

3. Fiecare oraș își avea o suburbie, aflată în afara zidurilor. Anumite meșteșuguri, olăritul de pildă, se practicau acolo. În suburbiile circulația monetară era mai slabă decît în interiorul cetății, de unde și concluzia că „piața de desfacere a mărfurilor”, ca să ne exprimăm în termeni moderni, era în centrul așezării.

4. Toate orașele erau și porturi. Cu alte cuvinte, clasică expresie că târgurile se găseau la încrucișarea de drumuri, trebuie completată în cazul orașelor dobrogene, cu precizarea că aceste drumuri erau de apă.

5. Schimbul comercial prelua asupra producției de mărfuri.

NOTE

1. Vasile Culică, *Moneda măruntă romano-bizantină din secolul al V-lea e.n. și unele replici de plumb de la Izvoarele, jud. Constanța*, în Pontica, 5, 1972, p. 367—400.

2. Idem, *Plumburi comerciale din cetatea romano-bizantină de la Izvoarele (Dobrogea)*. I—II, în Pontica, VIII, 1975, p. 215—262; IV—V, în Pontica IX, 1976, p. 115—133; V. în Pontica, XII, 1979 p. 145—149.

3. Vezi supra, nota 2.

4. Petre Diaconu, *Despre data pătîmirii lui*

Zotikos, Attalos, Kamasis și Filippos, în SCIVA, 24, 1973, 4, p. 639.

5. Idem, *Un pond din epoca romano-bizantină descoperit la Păcuiul lui Soare*, în SCIV, XII, 1961, 2, p. 403—405; Idem, *Un déneral monétaire trouvé à Păcuiul lui Soare*, în RESEE, XIX, 1981, 3, p. 485—488.

6. Inf. Al. Rădulescu.

7. Emilian Popescu, *Contributions à la géographie historique de la Péninsule Balkanique aux Ve—VIIIe siècles de notre ère*, III, în Association In-

- ternationale d'études du sud-est européen, Sofia 1969, p. 289—290 (extras); Idem, *Contributions à la géographie de la Péninsule Balkanique aux Ve—VIII siècles de notre ère*, în Dacia, N.S., XIII, 1969, p. 403—415.
8. *Povest vremennykh let po Lavrentievskoj Letopisy* (ed. D. S. Lihacev) Moscova-Leningrad, 1950, p. 246. Cf. Izvoarele Istoriei Românilor, VIII. Cronica lui Nestor, București, 1935, p. 74, ed. Gh. Popa Lisseanu.
9. Skylitzes-Cedrenus, *Hist. Comp.* II, Bonn, 1839, p. 555.
10. *Ibidem*, p. 582—585.
11. Attaleiates, p. 83.
12. Skylitzes-Cedrenus, p. 514—515.
13. *Ibidem*.
14. Petre Diaconu, Păciul lui Soare-Vicina, în *Byzantina*, 8, Thessalonique, 1976, p. 409—447.
15. În aceste vremuri la Axiopolis este semnalată existența unei episcopii; vezi J. Darrouzès, *Le Traktés des Transfertes. Edition critique et commentaire*. Revue des Etudes byzantines, 42, Paris, 1984, p. 182/nr. 53; p. 190 datare și p. 207—209 (comentar). Vezi și P. S. Năsturel, *Le Christianisme roumain a l'époque des Invasions barbares. Considerations et faits nouveaux*, în *Buletinul Bibliotecii Romane*, XI (XV), Freiburg, 1984, p. 233—234. După opinia lui I. Barnea și a altor cercetători un asemenea episcopat va fi înființat, în sec. XI și la Dinogetia. Este foarte probabil, adăugăm noi, ca episcopate să fi fost în sec. XI și în unele orașe dobrogene conduse de strategi (vezi *supra* nota 13).
16. Cetatea de la Păciul lui Soare a fost construită imediat după anul 971. Vezi Petre Diaconu, în *Păciul lui Soare*, I, București, 1972, p. 23—25.
17. Silvia Baraschi — Neculai Moghior, *Săpăturile de salvare de la Nufăru (1981)*, în *Studii și materiale de muzeografie și istorie militară*, 16, 1983, p. 135.
18. Petre Diaconu, *Les Petchénègues au Bas-Danube*, București, 1970, p. 26—30.
19. Eug. Comșa, în *Dinogetia I*, București, 1967, p. 52, fig. 32
20. Inedită.
21. Zaharia Covacev, *Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice din sectorul V al cetății Capidava Țampaniile din anii 1975, 1976, 1978 și 1979*, în *Pontica*, XIII, p. 258, pl. II/3.
22. Anumite aspecte ale comerțului la Dunărea de Jos în sec. IV—XII vezi la Petre Diaconu — Eug. Stănescu, *Le commerce fluvial et maritime dans la région comprise entre le Danube et la Mer Noire aux IVe—XIIe siècles*, în *Etudes d'histoire maritime présentées au XIIIe Congrès International par la Commission Internationale d'histoire maritime à l'occasion de son XIIe colloque*. Moscou, 16—23 aout, 1970, p. 280—293.

ALLGEMEINE BEMERKUNGEN ÜBER DEN STADTISCHEN CHARAKTER DER DONAULÄNDISCHEN SIEDLUNGEN AUS DER DOBRUDSCHA (X—XI JH.)

Schon in der spätrömischen Zeit unterscheidet sich die heutige Dobrudscha von den anderen süddonauländischen Gebieten durch die grosse Zahl der städtischen Siedlungen vor allem durch diejenigen von der Donau oder von der Küste der Schwarzen Meeres.

In den VII—X Jahrhunderten, in der Zeit der Ruralisation als viele Städte dieses Schicksal teilen, kann man auch ihren Untergang feststellen. Gleichzeitig mit der Wiederherstellung der byzantinischen Herrschaft an der unteren Donau im Jahre 971, lässt sich eine Steigerung der Zahl und der Entwicklung der vornehmlich auf dem rechten Donauufer gelegenen Städte feststellen.

Diese Städte werden von folgenden Merkmalen gekennzeichnet: 1. Alle sind auf dem Donauufer gelegen. 2. Alle sind befestigt, was eindeutig auf ihre militärische Funktion hinweist. In den meisten Fällen wurden ältere römische Befestigungsanlagen neu restauriert. 3. Jede Stadt besass ein, ausserhalb der Befestigungsmauer gelegenes Stadtviertel. Verschiedene Handwerkstätigkeiten fanden in diesen Stadtvierteln statt (z.B. die Keramikproduktion). Hier lässt sich auch ein schwächerer Münzverkehr feststellen. 5. Alle Städte waren auch Häfen an der Donau. 5. Der Handel überwog die Warenproduktion.